

CONSEQÜÈNCIES DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE SOBRE NENS I NENES [1]

M. Isabel Cárdenas Jiménez

Assessora en temes de gènere. Servei de Promoció de Polítiques d'Igualtat Dona-Home. Diputació de Barcelona.

Montserrat Garcia Picañol

Assessora psicopedagògica EAP B-34 Sabadell

RESUMEN

Con este artículo pretendemos iniciar un proceso de reflexión sobre las consecuencias que la violencia de género tiene sobre las niñas y los niños, así como sobre su prevención desde el contexto educativo.

Iniciamos esta reflexión a partir de cómo se produce el aprendizaje y la transgeneracionalidad de la violencia, para analizar posteriormente cual es la función social que cumple y profundizar en las características de la violencia de género en el ámbito familiar y sus consecuencias.

ABSTRACT

In this article we try to promote a process of reflexion on the consequences of gender's violence on child development even though they are not direct receptors of this kind of violence and their prevention since the school.

We first we discuss the concept of transgenerationality in violence. Then we discuss the social function of violence. Finally, the characteristic of gender's violence with relation to the family environment are studied.

Volem amb aquest article iniciar una petita reflexió sobre les conseqüències que té sobre nens i nenes el conviure en un entorn marcat per la violència de gènere. I com podem, des del món educatiu, contribuir a la seva prevenció.

La violència de gènere és, sens dubte, un dels problemes més greus de la nostra societat. De manera continuada apareixen als mitjans de comunicació notícies de la violència envers les dones, el fet que no s'acostuma considerar són les repercussions que té en els nens i nenes la presència d'aquesta violència dins l'àmbit familiar, encara que no pateixin aquesta de manera directa. Existeixen poques referències bibliogràfiques sobre aquest tema potser es el moment de posar fil a l'agulla i iniciar treballs i recerques en aquesta línia.

Sense voler aprofundir en el debat sobre la universalitat o no de la violència de gènere en diferents pobles, temps i cultures, allò que és evident és que tots els informes d'àmbit nacional i internacional indiquen l'abast de la seva incidència. A partir d'aquesta realitat es tracta de començar a reflexionar per tal de conèixer quins són els alumnes que pateixen les conseqüències de la violència de gènere, com les integren en la seva estructura mental i quines són les seves repercussions en la vida escolar, per tal d'elaborar estratègies d'intervenció.

LA TRANSGENERACIONALITAT DE LA VIOLÈNCIA

La teoria de l'aprenentatge social ens aporta un marc per poder comprendre els processos d'aprenentatge de la violència i la possible correlació entre una història de violència familiar i la possibilitat de reeditar-la. Si bé algunes dades empíriques avalen que exercir violència contra les dones és una conducta apresada que s'adquireix mitjançant l'adquisició d'un model i que es pot transmetre a la generació posterior s'han de tenir certes cauteles. La transgeneracionalitat de la violència no és pot convertir en un axioma.

Bandura senyala que la influència de l'entorn va més enllà de proporcionar models immediats i de reforçar l'agressió. Considera que l'aprenentatge per modelatge és el mitjà de transmissió fonamental de valors, actituds i regles de conducta. Així

podem estar d'acord en que el modelatge un instrument cultural per perpetuar les regles existents en una societat. L'execució de conductes apresades es troba influïda per tres processos:

- Els processos vicaris. Referits a l'aprenentatge per observació.
- El procés de simbolització. Referit als símbols verbals que les persones processen a mode de representació per el desenvolupament de conductes futures.
- Els processos autoregulatoris. Vinculats amb el control que els individus tenen sobre les seves conductes.

Així doncs, la prevenció pot ser una estratègia potent d'intervenció de les diferents disciplines que intervenen en l'abordatge de la violència de gènere.

Entenem la prevenció com tota acció que intenta millorar les condicions de vida de les persones, així com també protegir, salvaguardar i afrontar diferents problemes socials. La prevenció té com a finalitat contribuir a augmentar la possibilitat de llibertat, autonomia i felicitat personal.

Ens cal doncs dotar-nos d'un marc instrumental per abordar i prevenir les causes i les conseqüències de la violència de gènere en els nois i noies

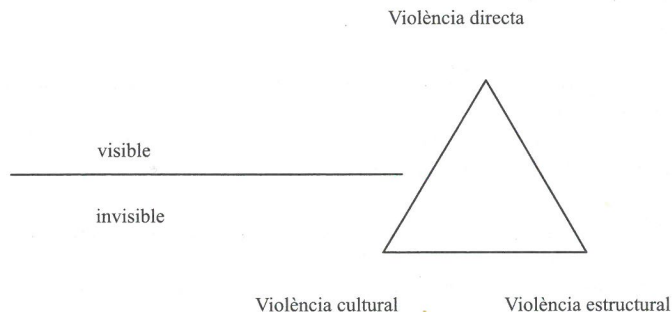
QUINA ÉS LA FUNCIO SOCIAL DE LA VIOLÈNCIA?

La violència implica l'ús de la força per a produir un dany. Dany, que pot tenir diferents manifestacions física, econòmica, social, emocional... però sempre al darrere hi ha el concepte de força i de poder, si el poder be definit per situacions culturals la violència adquirirà una forma permanent, en canvi si la força o el poder són momentanis la violència serà més puntual o momentània.

Les persones en néixer comencen a relacionar-se de manera activa amb l'entorn. Les respostes que aquest li va donant configuraran el seu desenvolupament. En conseqüència a més de les característiques individuals hem de tenir en compte l'entorn de desenvolupament.

Diversos autors coincideixen (Bandura, Dollard, Miller i Skinner) en dir que la violència és una conducta apresada, per tant la societat ha d'evitar que s'aprengui. Tant l'escola com la família son dos espais privilegiats des d'on podem incidir donant models no violents i d'igualtat.

Johan Galtung, (1998) estructura un mapa de formació de la violència, on senyala les causes de la violència, així com la seva repercussió social.

La violència física o directa no sorgeix gratuïtament sinó que és fruit d'una cultura i unes estructures socials que ajuden i permeten que aquesta es porti a terme. La violència directa reforça les altres dues.

La violència de gènere té conseqüències sobre les nenes i els nens encara que no en siguin receptors directes d'una violència visible. Els infants que viuen en famílies en les que hi ha violència de gènere estan sotmesos a la violència invisible cultural i estructural.

L'escola pot incidir en el canvi de cultura, donant eines als nostres infants i joves per aprendre a resoldre els conflictes de manera no violenta.

L'escola ha d'incloure de manera estructurada i sistematitzada programes i actituds que desenvolupin la coeducació i a resolució no violenta de conflictes.

CARACTERÍSTIQUES DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE A L'ÀMBIT FAMILIAR

Tradicionalment, s'ha entès la violència familiar com totes les formes d'abús que tenen lloc en el si de les relacions entre les persones que conformen una família. Entenen la relació d'abús a aquella forma d'iteració que, emmarcada en un context de desequilibri de poder, contempla conductes que per acció o omissió ocasionen danys físics i/o psicològics a alguna o varies de les persones que conformen un nucli familiar[2].

Per poder parlar de violència familiar és necessari entendre que els abusos s'han de donar de forma continuada, ja sigui crònica o periòdicament.

Entre les diferents manifestacions de la violència familiar, trobem:

Violència INFANTIL	FORMES ACTIVES	Abús físic.
		Abús emocional.
	FORMES PASIVES	Abús sexual.
		Abandonament físic.
NENS I NENES TESTIMONIS DE LA VIOLÈNCIA.		
VIOLÈNCIA EN LA RELACIÓ DE PARELLA[3]	VIOLÈNCIA VERS LES DONES	Abús físic.
		Abús emocional.
	NENS I NENES TESTIMONIS DE LA VIOLÈNCIA.	Abús sexual.
		Altres formes d'abús.
VIOLÈNCIA VERS LA GENT GRAN	FORMES ACTIVES	Abús físic.
		Abús emocional.
		Abús econòmic.
	FORMES PASIVES	Abandonament físic.
		Abandonament emocional.

Així doncs, per entendre la violència en el si de les relacions familiars hem de contemplar:

- La violència és sempre **INTENCIONAL**.
- Tota relació de violència està travessada pel **GÈNERE I EDAT**.
- És el resultat de la **DESIGUALTAT** i la seva finalitat és el **CONTROL I EL DOMINI**.
- Tot acte violent transgredeix el dret d'altra persona a la llibertat, la salut, la integritat física. **TRANSGREDEIX EL DRET A UNA VIDA LLIURE DE VIOLÈNCIA**.

En aquest estudi ens centrarem en l'anàlisi de la violència de gènere a l'àmbit familiar, per tant no abordarem la violència infantil sinó especialment les conseqüències d'esdevenir testimoni de la violència de gènere.

A continuació analitzarem alguns dels factors que operen en una relació de violència:

- L'existència d'un vincle afectiu: la violència està exercida per la persona amb qui es manté un vincle afectiu, una persona significativa en el desenvolupament vital. Això fa, tant a les dones com a les nenes i nens, que els sentiments siguin molt més complexos i ambivalents que els que podríem tenir si la violència hagués estat protagonitzada per una persona estranya i té com a conseqüència que les seqüeles siguin més greus i profundes.
- La violència no comença de sobte ni són fets aïllats: s'ha d'entendre la violència com a un procés. Comença sempre amb la desqualificació, amb abusos emocionals que en moltes ocasions estan normalitzats socialment, fet que dificulta la seva identificació. Aquesta prolongació de la violència al llarg del temps, fa que es vagin debilitant la capacitat de resposta i les defenses físiques i psicològiques, generant por, sentiments d'indefensió i impotència, tant a aquelles persones que la pateixen directament o a les que en són testimoni.
- La violència provoca vergonya, aïllament i sentiments de culpa: Tant a les dones com a les nenes i nens que en són testimonis, l'experiència de la violència provoca sentiments paradoxals: sentiments de vergonya per la violència viscuda, per no trencar la relació, per no protegir a les criatures, de culpa. Treballar la culpa és un dels eixos de la recuperació. "Si hem de prevenir aquest procés de revictimització és molt important dedicar molt de temps a ajudar a les dones a comprendre que no són culpables de la violència que pateixen o han patit, no importa allò que vàrem o no fer, l'agressor és l'únic responsable de la violència viscuda[4]".
- Les identitats de gènere i els processos de socialització: les normatives de gènere tradicionals han socialitzat a dones i homes ens un valors antagònics i jerarquizats. Aquests valors han situat com eix central de la socialització femenina l'amor i la cura de les persones, han potenciant valors com l'empatia, la comprensió, la tolerància i el perdó, que si bé són valors fonamentals per l'existència i manteniment de la vida, tenen un efecte negatiu quant s'està patint una situació de violència, ja que pot portar a intentar comprendre els processos de l'altre i en ocasions, a la justificar-la o a minimitzar

la violència viscuda.

- Normalització i tolerància social de la violència de gènere: la violència de gènere no ha estat considerada, fins fa escassament una dècada, com un problema social extremadament greu que s'ha d'afrontar i eliminar. Ha estat una violència naturalitzada i tolerada, formant part dels nostres referents culturals.

IMPACTE DE LA VIOLÈNCIA EN NENES I NENS

Els éssers humans són éssers relacionals, una capacitat relacional que es caracteritza per la seva bidireccionalitat: entre nosaltres i entre nosaltres i el medi. Existeix un procés interactiu permanent entre la persona, la dimensió biogenètica, i l'entorn social i personal.

Per tant, és evident que els contextos de vida influeixen de forma clara en el desenvolupament de la personalitat de nens i nenes. Així l'absència d'amor, els maltractes, la incapacitat d'oferir protecció i cura tendra un impacte en la infància.

Barudy (2005) senyala que un dels grans perill de la violència és la seva transgeneracionalitat. "Una de las conclusiones más relevantes de los programas de investigación-acción sobre las causas de los malos tratos infantiles es el riesgo de su repetición a través de las generaciones. Si bien es cierto que no se trata de un determinismo, los profesionales que trabajamos en este campo y las diferentes investigaciones señalan que uno de los grandes daños de los malos tratos no es sólo el sufrimiento y el deterioro del desarrollo infantil, sino su repetición."

Si no s'acompanya aquest patiment, sinó es treballa, sinó es reparen les seqüeles de la violència, aquests nens i nenes poden manifestar el seu dolor amb comportaments violents cap a si mateixos o cap a la resta.

Evidentment les conseqüències de la violència variaran en cada cas; en funció del medi, de les pròpies característiques i severitat del mal tracte, de les competències i capacitats personals, de l'existència d'un entorn d'ajut. Barudy (2005), presenta dues de les conseqüències més rellevants derivades dels maltractaments infantils:

- **Trastorns de l'afecció:** que es caracteritzen pel desenvolupament de desconfiança cap a els adults, també vers adults i adultes professionals. Abans de confiar, els nens i les nenes que han patit violència necessiten una prova de que l'altre no els hi farà mal ni tornarà a frustrar-los en la satisfacció de les seves necessitats fonamentals. (Berger, M., 1992, 1999, 2003; Bentovim, A., 2000).

- **Expressió indirecta i contradictòria del patiment:** en moltes ocasions nenes i nens expressen amb llenguatge no verbal o amb comportaments tot allò que no poden expressar amb paraules. Conductes disruptives, dificultats de concentració, d'aprenentatge, comportaments violents, depressió, angoixa, inhibició afectiva, aïllament, són manifestacions del patiment infantil.

Aquestes conseqüències tenen diferents àmbits de manifestació, Dantagnan (2005) contempla cinc nivells.

- 1. Trastorns del procés de desenvolupament infantil:** la violència té conseqüències sobre la salut física i emocional de les persones. Diferents investigacions han demostrat com la violència pot provocar alteracions en el desenvolupament del sistema nerviós central.
- 2. Trastorns dels processos de socialització i aprenentatge infantil:** l'aprenentatge de la violència com a vehicle relacional, l'aprenentatge de les identitats parentals i els valors associats a la feminitat i la masculinitat tradicional, l'absència de models relacionals positius, poden generar problemes de socialització i de desenvolupament identitari.
- 3. Trastorns dels processos resilients:** la capacitat resilient permet a nenes i nens un desenvolupament suficientment sa més enllà dels obstacles i dificultats que puguin aparèixer en el desenvolupament de les seves vides. La resiliència és una capacitat que emergeix de les relacions familiars i socials quan aquestes asseguren un mínim d'experiències de bons tractes amb persones adultes significatives.
- 4. Traumes infantils:** l'experimentació de la violència provoca un impacte emocional. Un dels aspectes més traumàtics de la violència de gènere a l'àmbit familiar és que aquesta és causada per una persona significativa, una persona que tindria que proporcionar-li protecció, consol i estimació. L'altre element present que incrementa la possibilitat traumàtica és la dificultat de

trobar un sentit al fet violent. Els processos traumàtics tenen, entre d'altres, les següents conseqüències:

- **1. A l'àrea afectiva:** Trastorns de l'empatia / Trastorns emocionals / Trastorns de l'autoestima.
- **2. A l'àrea cognitiva:** Trastorns cognitius / Trastorns dissociatius / Trastorns de la identitat.
- **3. A l'àrea conductual:** Conductes autodestructives / Violència cap a els altres.
- **4. A l'àrea relacional:** Trastorns de l'afecció o de la vinculació.

Trastorns en la capacitat de reflexió ètica.

- 5. Trastorns de l'afecció:** aquests trastorns tenen una greu conseqüència ja que impacta sobre la capacitat de relacionar-se amb si mateix i amb la resta d'una forma sana i constructiva.

En el seminari realitzat el mes de juny de 2005 a la Fundació Jaume Bofill, en el que hi van participar professionals del món de l'educació i de la violència de gènere, es varem identificar entre d'altres les següents conseqüències de la violència:

SEMINARI. DIAGNÒSTIC DE LA SITUACIÓ: ANÀLISI DE LES CONSEQÜÈNCIES DE LA VIOLÈNCIA EN NENES I NENS.

CONSEQÜÈNCIES

Poden presentar-se de forma binòmica.

- Sentiment de vulnerabilitat.
- Sentiment de culpabilitat.
- Sensació d'aïllament.
- Modelatge negatiu: tant des d'una dimensió sexual com des de la identitat masculina.
- Dificultat pera la construcció d'elements claus de la personalitat.
- Indefensió apresada.
- Interiorització de la violència.
- Manca de referents positius.
- Sobrecarrega: emocional, psicològica i social.
- Manca d'autoestima.

MANIFESTACIONS

Poden presentar-se de forma binòmica.

- Angoixa, por, neguit.
- Rebuig a l'afecte.
- Malsons.
- Malestar de caire somàtic.
- Desconfiança, dubtes.
- Terror nocturn.
- Trastorns d'alimentació.
- Problemes de concentració/percepció.
- Problemes de rendiment escolar.
- Conductes agressives/protectores.
- Articulació de mecanismes cognitius de supervivència.
- Timidesa/problemes relacionals/estrés.
- Hiperactivitat.
- Tristesia.
- Pèrdua capacitat d'auto- cura.
- Auto- lesions

Els valors de la societat democràtica en que vivim i l'aportació del moviment feminista fa que el dret a la igualtat entre dones i homes sigui uns dels eixos centrals en la prevenció de la violència, tal i com recull la Llei orgànica, 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere i també en el recent projecte de llei d'ordenació educativa.

Aquests drets junt amb altres valors democràtics com son: el respecte, la tolerància, el diàleg, la resolució no violenta de conflictes... Fan que els centres educatius hagin d'adequar la cultura de centre i els plantejaments institucionals per transmetre aquests valors no únicament dins els currículums explícits sinó en el dia a dia.

Per això caldrà impulsar en els centres la reflexió i formació dels docents que faciliti a l'hora la sensibilització i la promoció de programes i actituds que afavoreixin i desenvolupin aquests valors.

Referències bibliogràfiques:

- ALBERTÍN, P., CÁRDENAS, M. (2004). *La inviolabilitat del cos. Una proposta de prevenció de la violència de gènere des de l'experiència, subjectivitat i relació entre dones*. Institut Català de la Dona. (En premsa)
- BONDER, G. (1998). *Género y subjetividad. Avatares de una relación no evidente*. Encuentro de Universidades de Latinoamérica y el Caribe: Género y epistemología: mujeres y disciplinas. Santiago de Chile.
- BOURDIEU, P. (2003). *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.
- BRONFENBRENNER, J. (2002) *La ecología del desarrollo humano*. Paidós.
- CORSI, J. (comp.) (1994). *Violencia familiar. Una mirada interdisciplinar sobre un grave problema social*. B. Aires, Barcelona, México: Paidós; 1997.
- CORSI, J. (comp) (2003) *Maltrato y abuso en el ámbito doméstico*. Paidós,
- GALTUNG, J. (1998) *Tras la violencia 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bakeaz. Gernika Gogoratz

Notes:

- [1] Aquest article forma part d'una recerca feta per les autores des de la Fundació Jaume Bofill.
- [2] Corsi, J. 1994. Violencia familiar. Una mirada interdisciplinaria sobre un grave problema social. Ed. Paidós.
- [3] Si bé és cert que també es pot trobar violència cap els homes, aquesta és quantitativament molt poc significativa. Segons diferents estudis internacionals no arriba a un 2% de la violència que es produeix en la parella.
- [4] Walker, L. 2004 "El perfil de la mujer víctima de violencia" en El laberinto de la violencia. Ed. Ariel.
- [5] Barudy, J. 2005. Los buenos tratos a la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia. Barcelona. Ed. Gedisa. Pàg. 132

Correspondència amb les autores: *M. Isabel Cárdenas Jiménez*. Assessora en temes de gènere. Servei de Promoció de Polítiques d'Igualtat Dona-Home. Diputació de Barcelona. E-mail: [HYPERLINK "mailto:mcardenas_jimenez@yahoo.es"](mailto:HYPERLINKmailto:mcardenas_jimenez@yahoo.es) mcardenas_jimenez@yahoo.es.
Montserrat Garcia Picañol. Assessora psicopedagògica EAP B-34 Sabadell. E-mail: mgarci56@xtec.net

